

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний авіаційний університет
Aix-Marseille Université (France)
TESOL – Ukraine

**НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ
В МОВІ І КУЛЬТУРІ**

Збірник наукових праць

Київ 2017

УДК 821.09(100)(082)

НЗ5

Національна ідентичність в мові і культурі: збірник наукових
НЗ5 праць / за заг. ред. А.Г. Гудманяна. О.Г. Шостак. - К.:Талком, 2017. -
343 с.

ISBN 978-617-7397-36-5

Збірник містить тексти доповідей X Міжнародної конференції з питань національної ідентичності в мові і культурі, що відбулася 17-18 травня 2017 року на кафедрі іноземних мов і прикладної лінгвістики Навчально-наукового Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету (м. Київ, Україна).

Організаційний комітет

Голова оргкомітету:

Гудманян А.Г., д-р філол. наук, проф., директор Навчально-наукового Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету

Заступник голови:

Шостак О.Г., канд. філол. наук, доцент, зав. кафедрою іноземних мов і прикладної лінгвістики Навчально-наукового Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету

Члени оргкомітету:

Артюшкіна О., канд. наук з лінгвістики, доцент каф-ри славістики, університет Екс-Марсель, м. Екс-ан-Прованс, (Франція)

Раду А.І., канд. філол. наук, доцент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів Львівського національного університету імені Івана Франка

Рецензенти:

Дудок Р.І., д-р філол. наук, проф., зав. кафедрою іноземних мов для гуманітарних факультетів Львівського національного університету імені Івана Франка

Мосенкіс Ю.Л., док. філол. наук, професор, професор кафедри сучасної української мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Чеснокова А.В., проф. каф-ри англ. філол. і перекладу Київського університету імені Бориса Грінченка

*Рекомендовано до друку Вченою радою Гуманітарного інституту
(Протокол № 3 від 19 квітня 2017 р.)*

ISBN 978-617-7397-36-5

© Національний авіаційний університет, 2017

© Колектив авторів, 2017

Наталія Овчаренко
Доктор філологічних наук
Інститут літератури імені Тараса Шевченка
Національної академії наук України
м. Київ

КВЕБЕК ВІСІМДЕСЯТИХ: ПАРАДИГМА ІДЕНТИЧНОСТІ У РОМАНІ ЖАКА ПУЛЕНА «ФОЛЬКСВАГЕН БЛЮЗ»

Вісімдесяті роки минулого століття стали перехідними та знаковими для подальшого розвитку франкомовної культури та літератури Канади, а отже – й проєкції на їхній сучасний стан. Саме тому важливою є увага до потрактування квебекського літературного дискурсу цього десятиліття в аспекті домінантної як для Канади в цілому, так і для Квебеку зокрема, парадигми ідентичності.

Саме у ті роки письменники Квебеку активно відходять від стандартної концепції ідентичності, усвідомлюючи власну належність американському континентові. Тому не випадково у їхніх творах з'являються теми міграції, екзилу, мультии/транскультуралізму, а «міф Квебеку» (атрибутивна ознака літератури «тихої революції» шістдесятих років) вже протиставлено «міфові Америки».

Детермінантою квебекського художнього поля вісімдесятих стало становлення серйозного соціокультурного та ідеостильового дискурсу світового рівня. Втрачаючи колишній маргінальний характер, література почала відкриватися як гідний сегмент північноамериканської культури. Синкретизм у сприйнятті власного «я» як належного до : Нового Світу становить важливу специфіку формування франкоканадської ідентичності, що органічно інтегрує історичну та психологічну амбівалентність «québécois» та «américanité».

Не переключуючи традицій минулих десятиліть, письменники у ті роки звернулись й до художнього експерименту, свідомо підкреслюючи власний відхід від минулого, що, на їхню думку, вирізнялося «нестабільністю та суперечливістю»¹. Мультикультурний світ Квебеку, його становище «фрагменту» загальноканадської культурної структури вимагали ре/конструювання й художньої парадигми. Лінгвістичні новації, інтертекстуальність, інтермедіальність та інші стратегії постмодерністського письма стали відтоді домінантним художнім дискурсом. Ю.Акен, Н.Бессетт, Р.-П.Броссар, Р.Дюшарм, Й.Вільмер,

¹ Eible, D. The Quebec Novel. – History of Literature in Canada. English-Canadian and French-Canadian (ed. R. Nischik). – N.Y.: Random House, 2008, p. 429.

Ж.Годбу, Ж.Пулен оприявнили у своїх творах релевантність зв'язків між фікційністю та реальністю, імплементували фрагментацію, що «спрацьовує» на різних рівнях (часопросторовому, характеристиці персонажів, розщепленому его-нарративі) як екстраполяція варіативності онтологічних, культурологічних, соціально-історичних значень, опозиційних чітко встановленому порядку. Звідси й нові, транскультурні, потрактування «нового світу» Квебеку, що зводяться до акцентуації модифікованого феномену québécois, а також проблематизація амбівалентної ідентичності етнічних меншин.

У романі «Фольксваген блюз» (Volkswagen Blues, 1984), у дієгетичному фокусі якого інтегруються найвиразніші риси менталітету квебекців вісімдесятих років, Жак Пулен зосереджує увагу на ряді ідентичнісних орієнтирів, важливих для інтерпретації сучасного стану квебекської літератури.

Історія Нового Світу, до якої звертаються головні персонажі роману франкоканадець Джек Вотерман та метиска Пітсемін, визначає атмосферу твору – зразку жанрового синкретизму історичного, кочівного роману (goad novel) та роману мандрів.

Фабула твору доволі проста: пошуки зниклого брата Тео квебекським письменником Джеком Вотерманом та його випадковою супутницею Пітсемін. Їхній шлях у старому мінівені фольксвагені пролягає крізь Канаду та Сполучені Штати місцями, де зупинявся Тео і у якомусь з котрих Джек сподівається його відшукати.

Обидва герої уособлюють водночас Квебек та розчарування у Великій Американській Мрії. Їхній квест присвячено пошукам слідів колоніальної французької та індіанської присутності у Північній Америці. Сприйняття одне одного як «чужого» не заважає їм спілкуватися й подорожувати разом у пошуках спільної мети. Локус та Час (а отже, Історія та Пам'ять) набувають у романі метафоризованого автором виміру, в якому закорінено зовні неявище, а по суті глибоке психологічне тлумачення концепту транскультуралізму. Якщо Пітсемін заглиблена у пошуки своєї індіансько/європейської ідентичності, то Джек – у франкоканадські витоки. Зокрема, тему вояжерів, що, подібно до індіанців, подорожували на каное і ставилися до тубільців краще за переселенців-англійців. На відміну від популярної опозиції свій/чужий, роман вперше у канадській літературі оприявнює транскультуралістську стратегію виживання, яка через гетерогенність суспільства пропонує можливість співіснування згідно нових принципів.

Образ Джека розташовано у фокусі опозицій Джек-Пітсемін, Джек-Тео. Він – протилежність вродженій номадичності Тео – уособлює парадигму осілого життя, квебекської духовної культури. Тому й пошук брата є претекстом квесту Джека до самого себе, власної ідентичності. Валоризація/девалоризація героєм американських цінностей актуалізує оцінку героєм реальності, сприяє еволюції його образу, призводячи до втрати ілюзій та збереження психологічного контакту з Квебеком. Джек повертається до властивої йому ідентичності домінанти *françité*, набувши водночас внутрішньої *dualité* - рівноваги між традиційним номадизмом та осілістю. Через свою письменницьку працю (майбутній роман) він прагне інтегрувати власний досвід соціо-культурної гетерогенності. А отже, прийти до повного прийняття Іншого.

Порівняно з образом Джека, Ж.Пулен відводить образів Пітсемін складнішу роль. У подвійному походженні метиски та її імені (Пітсемін-Великий Коник) інтегрується ідентичнісна бінарність квебекців. Цей персонаж є ланкою, що пов'язує *américanité* й *françité* у єдиний транс культурний ідентичнісний концепт.

Жак Пулен одним з перших художньо проаналізував найсучасніші тенденції квебекської літератури. За П.Еро, «кожний з персонажів твору зміщено не лише по відношенню до іншого, а й по відношенню до самого себе, на шляху до децентрації, що веде від єдиного до множинного»², проекцією чого й виступає образ метиски Пітсемін. Подвійне ономастичне значення її імені, що визначає франкофонну якість наративу, свідчить про неоднозначне потрактування письменником феномену гетерогенності³. Поява подібного персонажу у канадській неіндіанській літературі свідчить про виклик традиційним європоцентричним поняттям про «пост європейський міф, пов'язаний із питанням національної ідентичності»⁴. У такий спосіб Ж.Пулен порушує проблему транскультурної ідентичності, у центрі якої - постать *amerindian* як конституент постколоніального дискурсу, а отже, когнітивна парадигма постколоніальної культури у специфічно франкоканадській модальності. Адже мандри Америкою є для героїв водночас відкриттям Іншого та втратою сприйняття гомогенності квебекців з її опозицією *françité/américanité* за майже відсутності концепу *canadien*.

² L'Herault, Pierre. "Volkswagen Blues": traverser les identité – « Voix et images », Vol. 15, N 1, 1989, p. 34.

³ Див.: Vautier, Marie. Postmodern Myth. Post-European History and the Figure of Amerindian. – "Canadian Literature", N 141, 1994.

⁴ Там само.

У романі Ж.Пулена є ще один рівноправний «персонаж»-мандрівник: старий мінівен фольксваген, у ставленні героїв до якого оприявнюється своєрідний індіанський антропоморфізм: нетерплячий водій, який перевищує швидкість, має очікувати на всі можливі вияви протесту від автівки, яка «вимагала поваги до свого віку, досвіду та була сповнена маленьких дивацтв»⁵. Гумористичний образ – проекція мандрівника-вояжера – наближено до образу Джека, який вступає з фольксвагеном у «діалог» («Як справи, старий? Не дуже втомився?»). Від цього начебто другорядного персонажу сугестивно залежить розвиток сюжету як від медіатора, довкола якого зосереджено наратив.

Назва твору натякає на ще один жанр роману, обумовлений інтермедіальними засобами – «Фольксваген блюз», - додаючи йому ознак музичного роману. Прийоми аудіальні тут інтерферуються з вербальними, урізноманітнюючи створений письменником фікційний світ.

Дорогою Пітсемін наспівує джазові мелодії («блюз переслідуватиме мене до смерті»), що окреслює закодовану у назві метафору, по-своєму ритмізує наратив. Типовою формою класичного блюзу є особливий сповільнений музичний ритм. Імпровізаційна форма його мелодики насичена меланхолією, ностальгією, ліризмом, особливою гармонією, що їх надають специфічні «блюзові ноти». Музична структура блюзу будується за принципом «запитання-відповідь», що підкреслюється «діалогом» музичних інструментів. У блюзових композиціях використовується основний «каркас», який у різноманітних варіаціях обігрується сольними інструментами.

Втома від життя, нудьга самотнього Джека, «зайвість» для навколишніх, в тому числі й для батьків; власна невизначеність Пітсемін якнайточніше співвідносяться з блюзовими характеристиками. Навіть старий, повільний, непередбачуваний у своїх «бажаннях» фольксваген є одним із важливих «сольних» елементів, завдяки яким автор творить свою романну композицію. Музична гармонія поширюється на гармонічні стосунки між головними персонажами. Сум та меланхолія давніх індіанських фольклорних переказів відповідають ностальгічним настроям Джека. Наратив твору вирізняється подовженістю дії ряду епізодів (автівка «не хоче» рухатися), сповільненістю, що підкреслює континуальність того, що діється у романі в цілому, і темпом усвідомлення героями нових для них реалій, довгими паузами у розвитку дії (герої часто вдаються до ретроспекцій). А діалоги між Пітсемін та Джеком з їхніми короткими фразами, нескінченними

⁵ Poulin, Jacques. Volkswagen Blues. – Toronto: Cormonant Books, 1988, p.60.

запитаннями Пітсемін та відповідями Джека, які передають саму лише сутність висловленої думки, а також запитання шукача Джека та відповіді тих, хто вказує йому подальший шлях у пошуках Тео, - органічно співвідносяться із блюзовою ритмікою, поєднуючи на дієтичному рівні твору аудіо-вербальні конституенти в суцільний наративний ланцюг.

Отже, у романі ретранслюється діалог двох авторів: Жака Пулена, який лише переповідає текст свого героя-письменника, та текст фікційного Джека Вотермана, що становить зміст його власної книги-спогаду про подорож американським континентом.

Діалогізм як властивість роману-блюзу виявляється на різних рівнях: Жак Пулен-Джек Вотерман, Джек Вотерман-Пітсемін, Джек Вотерман-Тео, співставлення франко/англоканадської та франкоканадської/американської (США) історії, транскультурна парадигма твору/ідентичність.

«Рух між двома полюсами, - зауважила Ю.Крістева, - що його створює діалог, безповоротно виганяє зі сфери наших філософських інтересів проблеми казуальності, фінальності»⁶. Фінальна драматизована кар навальність виводить на поверхню тексту Пулена гру в «утопію-антиутопію», обґрунтовуючи ще один прояв діалогізму у романі-блюзі.

Джек та Пітсемін нарешті знаходять Тео в одному з американських міст. Параліч, що розбив його тіло, алегоризує кару господню за беззмістовне життя та зраду. Тео свідомо втратив батьківщину (Квебек) та не здобув іншої у Сполучених Штатах, перетворившись на «неідентифіковану особистість», людину без ідентичності, а отже – будь-якого значення. Він позбавлений також й психічної ідентичності, зміщеної автором у площину символу.

На тлі вуличних циркових веселощів шапіто постать Тео сповнена драматизованого «блюзового» смутку. Його «соло» у романі контрастує із «сольною партією» Джека. При цьому «запитання» Джека у такому умовному діалогові лишаються без відповіді. Отже, результат Джекового пошуку (знахідка-втрата) свідчить про його антиквест.

Саме постать Тео актуалізує, концептуалізує і детермінує ідентичнісну парадигму роману у її найвідвертішому формулюванні, найбільш наближеному до властивого квебекській прозі типу інтерпретації.

⁶ Крістева, Юлія. Бахтин, слово, діалог и роман. – Французская семиотика: от структурализма к постструктурализму – М.: ИГ Прогресс, 2000, с.454.